

ΤΟ ΔΗΛΙΟΝ ΤΗΣ ΧΙΟΥ

Ἡ ὑπαρξίς *Δηλίου* καὶ ἐπομένως λατρείας τοῦ Δηλίου Ἀπόλλωνος ἐν Χίῳ μαρτυρεῖται σαφῶς δι' ἐπιγραφῆς τῶν ἀρχῶν τοῦ 5ου π. Χ. αἰ., E. SCHWYZER, Dial. gr. ex. ep. ἀρ. 688, Α στ. 5-6: ἀπὸ τοῦτο μέχρι τῷ *Δηλίῳ*.

Ἡ μαρτυρία αὕτη εἶναι ἡ μόνη ὑπάρχουσα, ἐνῶ οἱ δεσμοὶ τῆς Χίου κατὰ τοὺς προαίμους Ἑλληνικοὺς χρόνους πρὸς τὴν ἱερὰν νῆσον φαίνεται ὅτι ἦσαν στενότατοι, ὡς μαρτυρεῖται ἤδη ἐν τῷ εἰς Ἀπόλλωνα Ὀμηρικῷ ὕμνῳ. Ὅχι μόνον ἡ συμμετοχὴ εἰς τὴν ἐπὶ τῆς Δήλου πανήγυριν θὰ ἦτο σημαντικὴ ἀλλὰ καὶ ἡ ἐπὶ τῆς Χίου τέλεισι τῆς λατρείας θὰ ἔπρεπε νὰ εἶναι ἀξιόλογος, ἐὰν κρίνωμεν ἐκ τῆς ὑπάρξεως Δηλίων καὶ εἰς ὀλιγώτερον σημαντικὰς νήσους.

Διὰ τοῦτο ἐκφράζω ἐνταῦθα τὴν ὑπόθεσιν ὅτι ἡ ὀνομασία *Δήλιον* ἐπεσκιάσθη ὑπὸ ἐτέρας ἐπικλήσεως, ἣτις ἦτο ἐπικρατεστέρα ἐν Χίῳ. Φαίνεται δηλαδὴ ὅτι τὸ *Δήλιον* τῆς Χίου εἶναι τὸ ἱερὸν τοῦ *Φαναίου Ἀπόλλωνος* τὸ ἀνασκαφέν ὑπὸ τοῦ μακαρίτου Κ. ΚΟΥΡΟΥΝΙΩΤΟΥ, Ἀρχ. Δελτίον Ι σ. 72 κέ. καὶ ΙΙ σ. 190 κέ., καὶ συμπληρωματικῶς κατόπιν ὑπὸ τῆς W. LAMB, BSA 35, 1934 - 35, σ. 138 κέ.

Φάναι ἐκαλεῖτο ὁ τόπος καὶ ἐξ αὐτοῦ *Φαναῖος* ὁ Ἀπόλλων, βλ. προχειρῶς ἐν R.E. λ. Phanaí καὶ Phanaïos. Ἐτυμολογία ἀρχαία συνάπτει τὰς Φάνας πρὸς τὴν *Δῆλον*, ΣΤΕΦΑΝΟΣ ΒΥΖΑΝΤΙΟΣ ἐν λ.: ἀπὸ τοῦ ἐκεῖθεν ἀναφανῆναι τῇ *Δητοῖ τὴν Δῆλον*. Συνεδέετο ἄρα ἀσφαλῶς ἡ *Δῆλος* πρὸς τὰς Φάνας ὑπὸ τῆς ἀρχαίας παραδόσεως, ἡ δὲ σύνδεσις αὕτη δὲν ἦτο βεβαίως τυχαία.

Παρὰ τὴν μεγάλην καταστροφὴν τὰ ἀποκαλυφθέντα εἰρήπια δεικνύουν ὅτι δὲν πρόκειται ἀπλῶς περὶ ἐξοχικοῦ μικροῦ ἱεροῦ ἀλλὰ πιθανώτατα τοῦ σημαντικωτάτου τῆς νήσου. Ἡ τοποθέτησις ἐπομένως τούτου εἰς τοσαύτην ἀπὸ τῆς πόλεως ἀπόστασιν, ὑπὲρ τὰ 30 χιλιόμετρα, ὠφείλετο εἰς συγκεκριμένον λόγον. Ἦτο δὲ οὗτος ἡ πρὸς τὴν *Δῆλον* σχέσις. Αἱ Φάνας κεῖνται εἰς τὸ μέσον τῆς ΝΔ παραλίας τῆς νήσου ἥτοι εἰς τὴν πλευρὰν τὴν ἐστραμμένην πρὸς τὴν *Δῆλον* καὶ τὸν πλησιέστερον ἐπομένως πρὸς αὐτὴν ὄρμον τῆς Χίου.

Ὁ ΣΤΡΑΒΩΝ ΙΔ' 645 μνημονεύει ὁμηρικῶς τὴν ὑπαρξίν ἄλλους φοινίκων εἰς τὰς Φάνας· οἱ φοίνικες οὗτοι βεβαίως ἐνθυμίζουσιν τὴν *Δῆλον*.

Οὕτω ἡ μυθολογία, ἡ τοποθεσία καὶ ἡ διαμόρφωσις τοῦ ἱεροῦ σχετίζονται πρὸς τὴν *Δῆλον*.

Ὅτι καὶ τὸ *Δήλιον* τῆς ἀνωτέρω ἐπιγραφῆς εὐρίσκεται ἐπίσης ἀπωτάτω τῆς πόλεως ἀποδεικνύεται ἐκ τῶν συμφραζομένων. Τοῦτο ἀναφέρεται ὡς τὸ τελευταῖον

σειρᾶς τοπωνυμιῶν, ἀπὸ τούτου δὲ μέχρι τῆς ἀφειτηρίας εὐρίσκονται ὄροι ἐβδομήκοντα ἕξ, ἐνῶ, καθ' ὅσον σφίζεται ἢ ἐπιγραφῆ, ἀπὸ τῆς μιᾶς εἰς τὴν ἄλλην τοπωνυμίαν εὐρίσκονται ὄροι τρεῖς. Ἐὰν δεχθῶμεν ὅτι ἀφειτηρία τῆς ἀριθμώσεως εἶναι ἢ πόλις, τότε ἢ ταύτις τοῦ ὡς ἐσχάτου ἀναγραφομένου Δηλίου πρὸς τὰς Φάνας θὰ ἦτο καὶ ἐκ τούτου πιθανή, διότι καὶ αἱ Φάνας εἶναι ὁ ἔσχατος πρὸς Νότον ὄρος τῆς νήσου.

Βεβαίως ὑπάρχει ἢ δυσχέρεια ὅτι Φάνας καὶ Φαναῖος εἶναι ἢ ἀποκλειστικῆ σχεδὸν ὀνομασία εἰς τὴν φιλολογικὴν παράδοσιν, ἐπὶ τεμαχίων δὲ ἀγγείων ἀνευρεθέντων εἰς τὰς ἀνασκαφὰς ἀναγινώσκειται Φαναῖο, Ἄρχ. Δελτ. II σ. 206, BSA ἔνθ' ἄνωτ. 116 εἰκ. 13, ὥστε νὰ φαίνεται περίεργος ἢ ἐν τῇ ἐπιγραφῇ χρῆσις τοῦ ὀνόματος Δῆλιον. Ἄλλ' ἢ διπλῆ ὀνομασία ἀρχαίων Ἰερῶν δὲν δύναται νὰ θεωρηθῆ ἀδύνατος. Δῆλιον ἴσως ἐκαλεῖτο μόνον τὸ Ἰερὸν καὶ μόνον ἴσως κατὰ τοὺς παλαιότερους χρόνους. Διότι καὶ τὰ ἐξ αὐτοῦ εὐρήματα φθάνουν μέχρι τῶν πρωίμων ἐρυθρομόρφων ἀγγείων ἧτοι ἢ ἱστορία του συμβαδίζει μὲ τὴν ἀκμὴν τῆς παλαιᾶς Ἰωνικῆς πανηγύρεως.

Φάνας καὶ Φαναῖος εἶναι ἄλλως τε λέξεις εὐκόλως δυνάμεναι νὰ θεωρηθῶν ὡς ταυτόσημοι πρὸς τὸ Δῆλος καὶ Δῆλιος ἀνεξαρτήτως τῆς ἀρχικῆς ἐννοίας τῶν λέξεων. Εἰς μεταγενεστέρους συγγραφεῖς εἶναι καταφανῆς ἢ τοιαύτη συσχέτισις. Πρβ. ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΝ, Περὶ τοῦ ἐν Δελφοῖς Ε. 385^b: Δῆλιος δὲ καὶ Φαναῖος (δηλ. ὁ Ἀπόλλων) οἷς ἤδη τι δηλοῦται καὶ ὑποφαίνεται τῆς ἀληθείας, ΚΟΡΝΟΥΤΟΝ, Περὶ τῆς θεῶν φύσεως, 32 σ. 67, 2 κέ: καὶ Δῆλιον δὲ αὐτὸν ὀνόμασαν καὶ Φαναῖον ἀπὸ τοῦ δηλοῦσθαι δι' αὐτῶν τὰ ὄντα. Ἐκ τούτου δὲ πρὸ μακροῦ εἶχε συμπεράνει περὶ τῆς σχέσεως τοῦ Δηλίου Ἀπόλλωνος πρὸς τὸν Φαναῖον ὁ OSANN¹.

Εἶναι οὕτω ἀδύνατον νὰ τεθῆ ἢ λατρεία τοῦ Δηλίου Ἀπόλλωνος ἐν Χίῳ ἀλαχοῦ ἢ ἐν Φάνας.

Ἐὰν ἀρχικῶς ἦσαν δύο διάφοροι λατρεῖαι ταυτισθεῖσαι ἀργότερον εἶναι ἀδιάφορον ἐνταῦθα. Πρόβλημα εἶναι ἐπίσης ἢ αἰτία τῆς ὑπάρξεως Δηλίων ἐπὶ τόσων μὴ Ἰωνικῶν τόπων. Βλ. τὴν ἀρίθμησιν ἐν R.E. λ. Delios, πρβ. καὶ M. P. NILSSON, GGR I σελ. 521. Ὁ USENER, Götternamen, 231 κέ. ἐθεώρησεν ὅτι ἐπίθετα ὅπως τὸ Δῆλιος, Φαναῖος κ.τ.δ. εἶναι ἄσχετα πρὸς τὸν τόπον τῆς ἀρχικῆς λατρείας. Ἐπὶ τοῦ ζητήματος δὲν δύναται νὰ γίνῃ συζήτησις ἐνταῦθα, θεωρῶ ὅμως πιθανὸν ὅτι τὰ ἐπὶ τῆς Δωδεκανήσου, Βοιωτίας καὶ ὅσων ἄλλων μὴ ἰωνικῶν τόπων Δῆλια προέρχονται ἐκ τῆς προδωρικῆς περιόδου τῶν περιοχῶν αὐτῶν, δηλαδὴ ἐκ τῶν τελευταίων μυκηναϊκῶν χρόνων.

ΝΙΚΟΛΑΟΣ Μ. ΚΟΝΤΟΛΕΩΝ

¹ Ἐν σημειώσει εἰς τὸ ἀνωτέρω χωρίον ἐν τῇ ὑπ' αὐτοῦ ἐκδόσει τοῦ Κορνούτου (1844). Εἶχον γράψῃ ἦδη

τὸ παρὸν σημείωμα ὅτε εἶδον ἐν ROSCHER M. L. III σ. 2274 τὴν παλαιὰν ταύτην γνώμην τοῦ Osann.